

سوال

در یوتیوب کلیپی را دیدم که می‌گفت: نماز تهجد [در ماه رمضان] بدعت است و در شرع نیامده که بین تراویح و تهجد تفاوت باشد، بلکه هر دو یک نماز است، که ممکن است در اول شب یا آخرش باشد و اولی کسی که این کار را آغاز کرد امام حرم، عبدالله الخلیفی رحمه الله بود که پنجاه سال پیش چنین کرد و این جداسازی قبل از او موجود نبود. آیا این حرف درست است؟ و حکم جدا خواندن این نماز چنان‌که مردم می‌کنند چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولاً:

قیام لیل در رمضان و غیر رمضان مستحب است و در رمضان بیشتر مورد تاکید است و مشروع است که [در رمضان] به جماعت خوانده شود زیرا پیامبر - صلی الله علیه وسلم - و اصحابشان چنین کردند.

وقت قیام شب از پس از سنت عشا آغاز شده تا طلوع فجر ادامه می‌یابد و تعداد رکعاتش حدی ندارد زیرا بخاری (۴۷۲) و مسلم (۷۴۹) از عبدالله بن عمر روایت کرده‌اند که مردی از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - که بر منبر بودند پرسید: درباره نماز شب چه می‌گویید؟ ایشان فرمودند: «دو رکعت، دو رکعت است، پس اگر ترسید صبح شود یک رکعت به جای می‌آورد تا آن‌چه را به جای آورده وتر سازد».

و نماز قیام [رمضان] را تراویح گویند، زیرا ببین هر چهار رکعت آن استراحت می‌کردند.

تهجد نیز همان قیام شب است و گفته شده: تنها به نماز شبی تهجد می‌گویند که پس از بیدار شدن از خواب باشد. (یعنی اگر بخوابد سپس بیدار شود و نماز بگذارد آن را نماز تهجد گویند).

همه شب محل قیام شب است یعنی اگر همه شب را به نماز ایستد باز کار نیکی کرده و اگر اولش را به نماز ایستد و [استراحت کند و] سپس در پایان آن به نماز برخیزد کارش اشکالی ندارد و دلیلی برای منع از این کار نیست و این چیزی است که مسلمانان از دوران‌های دور بر آن بودند و برای تخفیف و آسان‌گیری چنین می‌کردند.

اما کسانی از علمای معاصر که از این کار منع کرده‌اند برای آن است که بیشتر خواندن از یازده رکعت را بدعت می‌دانند!

و این قولی است ضعیف زیرا مخالف پاسخ پیشین پیامبر - صلی الله علیه وسلم - است [که نماز شب را به شکل] مطلق بیان کردند [و حرفی از تعداد رکعاتش نزدند] و به دلیل مخالفت با عمل صحابه و کسانی است که بعدها آمدند که بیست رکعت و سی و نه رکعت و به تعدادهای دیگر می‌خواندند.

امام ترمذی - رحمه الله - در سنن خود (۱۶۰ / ۲) می‌گوید: «علما درباره قیام رمضان اختلاف کرده‌اند. برخی بر این رای هستند که با وتر چهل و یک رکعت بگزارند و این قول اهل مدینه است و نزد آنان در مدینه چنین می‌کنند.

و اکثر اهل علم بر چیزی هستند که از عمر و علی و دیگر اصحاب پیامبر - صلی الله علیه وسلم - روایت شده یعنی بیست رکعت، و این قول ثوری و ابن مبارک و شافعی است.

شافعی می‌گوید: «این چیزی است که در سرزمین ما در مکه دیدم؛ که بیست رکعت ادا می‌کردند».

احمد می‌گوید: «در این باره انواع [گوناگون] روایت شده و درباره آن نظری قطعی داده نشده است».

اسحاق می‌گوید: «بلکه ما چهل و یک رکعت را انتخاب می‌کنیم بنابر چیزی که از اُبی بن کعب روایت شده است».

ابن عبدالبر در «الاستنکار» (۶۹ / ۲) می‌گوید: «بیست رکعت از علی و شتیر بن شکل و ابن ابی ملیکه و حارث همدانی و ابوالبختری روایت شده و این قول جمهور علماست و کوفیان و شافعیان و بیشتر فقها بر این قول‌اند و این روایت صحیح از اُبی بن کعب است بدون آن‌که از صحابه در این باره اختلافی نقل شده باشد و عطا می‌گوید: مردم را درک کردم در حالی که بیست و سه رکعت با وتر ادا می‌کردند».

این‌ها را به شکل مسند در «مصنف ابن ابی شیبه» (۱۶۳ / ۲) بخوانید.

پاسخ شماره (82152) را ببینید.

سپس، چه فرقی است که بیست یا بیست و سه رکعت را متصل به هم ادا کند و این‌که هشت یا ده رکعت در آغاز شب بخواند و یازده رکعت در پایان شب؟!!

محور مسئله بر این است که رکعت‌های تروایح محدود به عدد خاصی نیست و همه شب محل و وقت نماز شب است و این‌که بین قیام فاصله انداخته شود ذاتا مورد نظر نیست [یعنی از روی تعبد چنین نمی‌کنند] بلکه برای آسانی نمازگزاران و برای آن‌که خیر بیشتری نصیبشان شود چنین می‌کنند و برای آن‌که قسمتی از یک سوم آخر شب را [که فضل خاص دارد] به دست آورند. حال اگر این مقدمه‌ها را بپذیریم دیگر اعتراضی بر کسی که قیام رمضان را در دو بخش انجام می‌دهد نیست.

شیخ فوزان در کتاب «إتحاف أهل الإيمان بمجالس شهر رمضان» می‌گوید: «اما در دهه پایانی رمضان، مسلمانان با اقتدا به پیامبر - صلی الله علیه وسلم - بر تلاش خود در عبادت می‌افزایند، بنابراین کسانی که در آغاز ماه بیست و سه رکعت می‌گذارند، در دهه پایانی آن را به دو قسمت تقسیم می‌کنند، ده رکعت را در آغاز شب به جا می‌آورند و آن را تراویح می‌نامند و ده رکعت را در پایان شب طولانی‌تر می‌خوانند و همراه با سه رکعت وتر به جایش می‌آورند و آن را قیام می‌نامند و این صرفاً اختلاف در نام‌گذاری است و گرنه می‌توان هر دو را تراویح یا قیام نامید.

اما کسی که در آغاز ماه یازده یا سیزده رکعت می‌گذارد، در دهه پایانی ده رکعت به آن می‌افزاید و در پایان شب طولانی‌تر ادایش می‌کند تا فضیلت دهه پایانی را به دست آورند و همچنین از روی تلاش در امر خیر، و در این امر سکف و پیشینانی از صحابه و دیگران دارند که بیست و سه رکعت ادا می‌کردند چنان‌که ذکر شد. در نتیجه بین هر دو قول جمع می‌کنند: قول به سیزده رکعت در بیست روز اول رمضان و قول به بیست و سه رکعت در دهه پایانی».

سخن ایشان به شکل کامل را در این لینک بخوانید:

<http://iswy.co/evnq3>

ثانیا:

این جداسازی و تقسیم، امری است قدیمی، و آن‌طور که در سؤال آمده مربوط به پنجاه سال پیش یا این حدود نیست.

ابن رجب - رحمه الله - می‌گوید: «مروزی از احمد روایت کرده که درباره مردی که ماه رمضان را امامت می‌کند و برایشان وتر می‌خواند و می‌خواهد با گروهی دیگر نیز نماز بگذارد، گفت: بین این دو نماز به کاری مشغول شود، بخورد یا بنوشد یا بنشیند.

ابوحفص برمکی می‌گوید: و این برای آن است که او مکروه می‌دانست بلافاصله پس از وتر نمازی دیگر بگذارد، بلکه بین دو نماز به چیزی مشغول شود تا میان وترش و نماز بعدی فاصله افتد.

این در صورتی است که برای آنان (جماعت دوم) در همان محل نماز را امامت می‌کند، اما اگر در جایی دیگر بود همین رفتنش به آن‌جا نوعی فاصله است، و دوباره وتر را ادا نمی‌کند، زیرا دو وتر در یک شب نیست.

اما آنچه از احمد به نص آمده خلاف آن است:

در روایت صالح درباره مردی که با امام وتر ادا کرده سپس وارد خانه‌اش شده گفت: می‌پسندم که پس از به پهلو خوابیدن (استراحت) یا سخن گفتنی طولانی باشد.

روایت‌ها از امام احمد درباره «تعقیب» در رمضان متفاوت است. تعقیب چنین است که به جماعت در مسجد نماز بگذارند سپس از آن بیرون آیند، سپس دوباره به آنجا بازگردند و در پایان شب جماعتی دیگر برگزار کنند، و ابوبکر عبدالعزیز بن جعفر و دیگر اصحاب ما آن را چنین تفسیر کرده‌اند:

مروزی و دیگران از ایشان نقل کرده‌اند که: اشکالی ندارد، و از انس در این باره روایت شده است.

و ابن الحکم از او نقل کرده است که گفت: آن را مکروه می‌دانم. از انس روایت شده که آن را مکروه دانسته و از ابومجلز و دیگران نقل شده که آن را مکروه داشته‌اند اما قیام را به آخر شب به تأخیر می‌اندازند، چنان‌که عمر گفت.

ابوبکر عبدالعزیز می‌گوید: سخن محمد بن الحکم یکی از اقوال قدیم او (یعنی امام احمد) است و عمل [در مذهب احمد] بر اساس آن چیزی است که از جماعت روایت کرده‌اند یعنی: اشکالی ندارد.

ثوری می‌گوید: «تعقیب» نوساخته است.

از میان اصحاب ما برخی به قطع آن را مکروه دانسته‌اند، مگر آن‌که پس از خوابیدنی [ولو کوتاه] باشد، یا آن را به بعد از نیمه شب موکول کند و شرط گذاشته‌اند که در قیام اولشان به جماعت وتر را ادا کرده باشند و این قول ابن حامد و قاضی و اصحاب اوست، و احمد این شرط را نگذاشته است.

و بیشتر فقها بر این رای هستند که به هر حالتی مکروه نیست...

ابن المنصور از اسحاق به راهویه نقل کرده که اگر امام در اول شب تراویح را به پایان رساند برای او مکروه است که در پایان شب برای جماعتی دیگر امامت کند؛ زیرا از انس و سعید بن جبیر مبنی بر کراهت آن روایت شده است. و اگر در اول شب با آنان نماز را کامل نکند و تکمیل آن را به آخر شب موکول کند مکروه نخواهد بود» (فتح الباری ابن رجب: ۹ / ۱۷۴).

کراهت محمول بر این است که اگر امام اول در آغاز شب برایشان وتر کند سپس دوباره برگردد با آن‌ها نماز بگذارد، و این کاری است که برخی از مردم امروزه انجام می‌دهند و اکثر فقها آن را مکروه نمی‌دانند چنان‌که ابن رجب بیان کرد.

مقصود از نقل این روایات این است که دانسته شود این مسئله قدیمی است و سلف درباره‌اش سخن گفته‌اند.

شیخ ابن عثیمین - رحمه الله - می‌گوید: «این سخنش که «نه تعقیب در جماعت» یعنی: تعقیب بعد از تراویح همراه با وتر مکروه نیست و معنای تعقیب این است که پس از آن و پس از وتر، در جماعت نماز [دیگری] ادا کند.

و ظاهر کلامش این است که: اگر چه در مسجد باشد.

مثال: تراویح و وتر را در مسجد ادا کردند و گفتند: پایان شب بیاییم و به جماعت نماز [دیگری] بخوانیم. این بنا بر سخن مؤلف مکروه نیست.

اما این قول ضعیفی است، زیرا مستند به اثری از انس بن مالک - رضی الله عنه - است که می‌فرماید: «اشکالی ندارد؛ زیرا به خیری باز می‌گردند که امیدش را دارند...» یعنی: به نماز باز نمی‌گردید مگر به سبب خیری که امیدش را دارید.

اما این اثر، اگر از انس به صحت نقل شده باشد، مخالف سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - است که فرمودند: «پایان نمازتان در شب را وتر قرار دهید»؛ اما این جماعت وتر را ادا کرده‌اند و اگر بعد از آن بازگردند و دوباره نماز بگذارند آخرین نمازشان وتر نخواهد بود.

بر این اساس، قول راجح این است که تعقیب ذکر شده مکروه است و این قول، یکی از دو روایت از امام احمد - رحمه الله - است و این دو روایت در «المقنع» و «الفروع» و «الفاائق» به شکل مطلق آمده است یعنی هر دو روایت از امام احمد مساوی‌اند و یکی بر دیگری راجح نیست.

اما اگر این تعقیب بعد از نماز تراویح و پیش از وتر باشد قول به عدم کراهت صحیح است، و این همان کاری است که مردم امروزه در دهه پایانی رمضان انجام می‌دهند، که نخست تراویح را در اول شب ادا می‌کنند، سپس در پایان شب باز می‌گردند و به تهجد می‌ایستند» (الشرح الممتع: ۴ / ۶۷).

والله اعلم